

TOKATLI AHMED el-KAZÂBÂDÎ'NİN HAYATI VE HAŞİYETÜ'L-USÛL ADLI YAZMA ESERİNİN TANITILMASI¹

Dr. Öğr. Üyesi Hilal ÖZAY²

ÖZET

Tokatlı Ahmed el-Kazâbâdî Osmanlı döneminde yaşamış, islam hukuku, tefsir, kalam ve tasavvuf konularında kendi dönemindeki âlimler gibi şerh ve haşiyet tarzında eserler vermiştir. Bu çalışmada Kazâbâdî'nin hayatı, eserleri ve bu eserler içinden Fıkıh Usulü alanında yazmış olduğu ve hâlihazırda çeşitli kütüphanelerde yazma eser olarak bulunan “Hâşiyetü'l-usul ve gâşiyetü'l-füsûl ale'l-mukaddemâti'l-erba'a” adlı eseri hakkında bilgi verilecektir. Bu eser müteahhirîn dönemi ulemâsının yoğun bir şekilde ilgisini çeken, üzerine çok sayıda şerh ve hâşiyet yazılan Sadruşşeria'nın Tenkîhul-usûl ile buna yaptığı şerh olan et-Tavzih isimli fıkıh usulü kitabı içerisinde yer alan “Mukaddimetü'l-erbaa” bölümünün haşiyesidir. el-Mukaddimetü'l-Erbaa bölümünde Sadruşşeria, hüsün-kubuh meselesini incelemiştir. Sadruşşeria'nın metni üzerine yazılan haşiyelerin en önemlisi Eş'arî anlayışına yakın duran Teftâzânî'nin *et-Telvîh* adlı eseridir. Teftâzânî bu eserinde ve özellikle de Mukaddimat bölümünde, Sadruşşeria'nın görüşlerini hem açıklamış, hem de tenkit etmiştir. Kazâbâdî de bu eserinde farklı görüşte olan Sadruşşeria ile Teftâzânî'nin yazdıklarını değerlendirmiş ve konuya yeni katkılarda bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kazâbâdî, Hâşiyetü'l-Usul, Mukaddemâti'l-Erba'a, Husun-Kubuh.

TOKATLI AHMED el-KAZÂBÂDÎ'S BIOGRAPHY AND INTRODUCTION OF THE WRİTING WORK NAMED HAŞİYETÜ'L-USÛL

ABSTRACT

Tokatlı Ahmad al-Kazâbâdî lived in the Ottoman period and gave works in the style of commentary and postscript lie scholars of his time in Islamic law, commentary, kalam and sufism. In this work will be given information about Kazâbâdî's biography, his works and his work “Hâşiyetü'l-usul and gâşiyetü'l-füsûl ale'l-mukaddemâti'l-erba'a” which currently being written in various libraries and is written in the field of Islamic *jurisprudence* from within these works. This work is the PostScript of “Mukaddimetü'l-Erbaa” which is included in the book of fiqh method called et-Tavzih which it's written to commentary with Sadruşşeria's et-Tenkîh which wrote with a lot of commentary and postscript written on it, which attracted intense interest of the contractor's period. In the al-Mukaddimetü'l-Erba'a section, Sadruşşeria examined the issue of husun-kubuh. The most important of the writings on the text of Sadruşşeria is the work of Teftazani's et-Telvîh which is close to the Eş'arî conception. In this work, and especially in the chapter of Mukaddime, Teftazani both explained and criticized the views of Sadruşşeria. In this work, Kazâbâdî evaluated the writings of Sadruşşeria and Teftazani, who had different opinions, and found new contributions to the subject.

Keywords: Kazâbâdî, Hâşiyetü'l-Usul, Mukaddemâti'l-Erba'a, Husun-Kubuh.

¹ Bu Makale 27-29 Ekim 2018 tarihleri arasında Manavgat-Antalya'da düzenlenen ASEAD 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² Tokat Gaziosmanpaşa University, Faculty of Theology, Department of Islamic Law, hilal.ozay@gop.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-6412-4430>

GİRİŞ

Sadrüşşerîa *et-Tavzih* adlı eserinde, Debûsî-Serahsî-Pezdevî çizgisinde gelişip olgunlaşmış olan mütekaddimîn Hanefî usulünü müteahhirîn dönemi ilim anlayışına uygun olarak aklî ve felsefî ilkelere dayalı şekilde, felsefe-mantık diliyle yeniden ifade etmiş, usul ilmi açısından birçok yeni ve orijinal düşünce ortaya koymuştur.³ Kazâbâdî de bu geleneği devam ettirmiş, kendi dönemine, bilgi, birikim ve yeteneğine göre metni yorumlamıştır.

Eserde husun ve kubuhun tamamen mi yoksa kısmen mi akli ya da şer’î mi olduğu Allah’ın fiillerinin hüsn ve kubh ile nitelenip nitelenmeyeceği, insan fiillerinin kendi başlarına şer’î değer taşıyıp taşımadığı, şayet taşıdığı kabul edilecekse bunun akıl tarafından bilinip bilinemeyeceği tartışma konusu olmuştur.

Tebliğde önce Kazâbâdî’nin hayatı, daha sonra “Hâşiyetü’l-usul ve gâşiyetü’l-füsûl ale’l-mukaddemâti’-erba’a” adlı eserin nüshaları, tanıtımı, önemi, metodu, kaynakları ve yazılış sebebi hakkında bilgi verilecektir.

1. KAZÂBÂDÎ’NİN HAYATI

Ahmed el-Kazâbâdî’nin tam adı Ahmed b. Mehmed b. İshak el-Kazâbâdî er-Rûmî el-Hanefî, künyesi Ebu’n-Nâfi’dir.⁴ Kazâbâdî, Kazâbâd’da (Kazova) dünyaya gelmiştir. Burası Tokat ilinin Pazar ilçesine bağlı ve yakın bir tarihe kadar Dimorta olarak bilinen (daha sonra ismi değiştirilip Türkçeleştirilen) Üzümören kasabasıdır. Ahmed Kazâbâdî tahsiline doğum yeri olan Kazâbâd’da başlamış, Tokat’ta ve Sivas’ta devam etmiş ve İstanbul’da tamamlamıştır.⁵

Tokat’da Âmidli Yûsuf, Turhallı Osman ve Zorluzâde Hasan Efendilerden ders almıştır. Özellikle Tefsir alanında Sivas’ta Mehmed Efendi’den geniş ölçüde istifade etmiştir. Daha sonra 1115/1709 yılında İstanbul’a gelmiş ve Süleymaniye Camii’nde ders vermeye başlamıştır. 1121/1709 yılında 60 akçeli müderris rütbesine yükseltilmiştir. Bu arada Kütübhâne-i Hümayun hocalığı da kendisine verilmiştir. 1146/1733 yılında Selânik kadılığına tayin edilmiştir. 1153/1740 yılında ‘Mevleviyet-i ümmü’d-dünya’ da denen Mısır kadılığına terfi etmiştir. I. Mahmud zamanında kariyerinin zirvesine ulaşmış ve 1158/1745 yılında Mekke-i Mükerrreme kadılığına getirilen Kazâbâdî 1163/1750 yılında bu görevden azledildikten sonra İstanbul’a dönmüş ve 25 Rebûlâhir 1163 (3 Nisan 1750) tarihinde vefat etmiş⁶ Aksaraydan Koca Mustafa Paşa’ya giden caddenin sağ tarafına defnedilmiştir.⁷

³ Köksal, “İslâm Hukuk Felsefesinde Fiillerin Ahlâkiliği Meselesi”, s. 4.

⁴ Ömer Rıza Kehhale, *Mu’cemü’l-Müellifîn*, Dâru ihyai’t- turasi’l-Arabî, Beyrut, 1346/1957, c. 2, s. 81; Hayreddin Zirikli, *el-A’lâm: Kamusu teracim li-eşheri’r-ricâl ve’n-nisa-i mine’l-Arabî ve’l müstağribin ve’l-müsteşirikin*, *Daru’l-ilmü’l-melayîn*, Beyrut, 1998, c. 1, s. 242; <http://www.eskieserler.com/Eski/Eserler/Yazar/4736/Kazabadi-Ahmed-b.-Mehmed-Efendi.asp?LID=TR&ID=4736> (20/07/2018).

⁵ Hayreddin Zirikli, *el-A’lâm*, c. 1, s. 242; Rahmi Serin, *Türk Tarihinde ve Türk Kültüründe Tokat Sempozyumu*, Haz. S. Hayri Bolay vdğr., *Tokat Valiliği*, Ankara, 1987, s. 501.

⁶ İzzî Süleyman Efendi, *Târih-i İzzî*, Raşit ve Vasfî Efendiler Matbaası, İstanbul, 1199/1784, s. 224b, 225b; İsmail Paşa el-Bağdadî, Babanzâde İsmail Paşa el-Bağdâdî (1339), *İzâhu’l-meknün fi’z-Zeyli ala Keşfi’z-Zünun an esami’l-Kütüb ve’l-fünun*, Dâru’l-kütübü’l-ilmîyye, Beyrut, 1413/1992, III, 333; Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Haz. M. A. Yekta Saraç, c. 1, s. 422; Mustafa Öz, “Kazâbâdî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara, 2002, c. 25, s. 120.

⁷ Ömer Rıza Kehhale, *Mu’cemü’l-müellifîn*, c.2, s. 81; Hayreddin Zirikli, *el-A’lâm: Kamusu teracim li-eşheri’r-ricâl ve’n-nisa-i mine’l-Arabî ve’l müstağribin ve’l-müsteşirikin*, c.1, s. 42; Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı müellifleri*, Haz. M.A.

Kazabadi, İstanbul'da bulunduğu sırada başta oğlu Mehmed Nafi Efendi (1191/1776), Hadimi nisbesiyle tanınan Ahmed b. Mustafa,⁸ Kilisli Ali b. Hüseyin Efendi, Abdü'l-Vehhâb el-Âmidî, İlmî Hazinesi lakablı Müftizade'l-Kebir, Ayaklı Kütüphane Muhammed Emin b. Yusuf b. İsmail b. Abdullatif el-Antâlî⁹ olmak üzere çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir.

2. KAZÂBÂDÎ'NİN ESERLERİ

Kazâbâdî müstakil yeni bir eser yazma yerine mevcut bir eseri anlayıp yorumlama ve tahlil etme yoluna giderek kendi devrindeki âlimler gibi şerh ve hâşiye yazmayı tercih etmiştir. Çok yönlü bir âlim olan Kâzâbâdî'nin İslam hukuku, tefsir, kelam ve tasavvuf alanlarındaki eserleri şunlardır:¹⁰

1. Hâşiye 'alâ Hâşiyeti Mirza Cân 'alâ İsbâtil-vâcib
2. Hâşiye 'alâ Tefsiri'1-Fâtiha
3. Hâşiye 'alâ Tefsîri Sûreti'n-Nebe ve'n-Nâziât ve 'Abese
4. Hâşiyetü'l-Usul ve Gâşiyetü'l-Füsûl ale'l-Mukaddemâti'1-Erba'a
5. Risâle fî 'ilmi'l-bâtın
6. Şerhu Âdâbi'1-Birgivi
7. Şerhü'l- Ferîde
8. Şerhu hadîsi'1-ihsân
9. Şerhu'l-Kasîdetin-nûniyye
10. Şerhu kelimesi'ş-şehâdet
11. Şerhu Risâleti'1-istiâre
12. Takrîrât 'alâ Şerhi'1-Akâidi'n-Neseffî
13. Tenvîrü'l-basâir bi envâri't-tenzîl ve tevkîri's-serâir bi Esrâri't-tevil

Bunlardan başka müellife 'er-Risale fi hakki's-sûfiyye', 'Hâşiye 'ale'l-Mutavvel li't-Taftazani' ve 'Hâşiye 'ale's-Seyyid li-Muhtasari'1-Müntehâ' Hâşiye-i isbât-ı vacip, şerhu fevâidu's-seniyye, Netâyicu'l-enzâr¹¹ adlı eserler de nisbet edilmektedir.

Yekta Saraç, Ankara, 2016, c. 1, s. 422; İsmail Paşa el-Bağdadî, Babanzâde İsmail Paşa el-Bağdadî (1339), *Hediyetü'l-ârifin esmâü'l-müellifin ve âsârü'l-musannifin*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1951, c.1, s. 175; a.mlf. *İzâhu'l-meknün*, c.3, s. 333.

⁸ Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Haz. M.A. Yekta Saraç, c. 1, s. 422; Mustafa Öz, "Kazâbâdî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 25, s. 120.

⁹ İzzî Süleyman Efendi, *Târih-i İzzî*, s. 224b, 225b; Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Haz. M. A. Yekta Saraç, c. 1, s. 422; Kehhale, *Mu'cemü'l-Müellifin*, c. 2, s. 81; Babanzâde, *Hediyetü'l-ârifin*, I, 175; a.mlf. *İzâhu'l-meknün*, c. 3, s. 333.

¹⁰ Ömer Rıza Kehhale, *Mu'cemü'l-Müellifin*, c. 2, s. 81; Hayreddin Zirikli, *el-A'lâm*, c. 1, s. 242; İsmail Paşa el-Bağdadî, *Hediyetü'l-ârifin*, c. 1, s. 175; Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Haz. M. A. Yekta Saraç, c. 1, s. 422.

¹¹ Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Haz. M.A. Yekta Saraç, c. 1, s. 422.

3. KAZÂBÂDÎ'NİN “HÂŞİYETÜ'L-USUL VE GÂŞİYETÜ'L-FUSÛL ALE'L-MUKADDEMÂTİ'L-ERBA'A” ADLI ESERİ

3.1. Eserin Mevcut Nüshaları

Kazâbâdî'nin 'Hâşiyetü'l-usûl ve ğâşiyetü'l-fusûl ale'l –mukaddemâti'l-erba'a adlı yazma eserin tespit edilen yirmi altı tane yazma nüshası vardır. Bu nüshalar arasında müellif nüshası bulunmamıştır. Nüshaların sekiz tanesinde tarih ve yazıldığı yer ismi var diğerleri tarihsiz ve yazıldığı yer de belli değildir. Eser hakkındaki okumaların yapıldığı ve dipnota yazılan Süleymaniye Kütüphanesi, Çelebi Abdullah Bölümü 396 numaralı nüshadır.¹² Nüshaların bulunduğu kütüphaneler;

1. Raşit Efendi Eski Eserler Kütüphanesi
2. Çorum İl Halk Kütüphanesi
3. Akhisar Zeynelzade Kitaplığı
4. Yusuf Ağa Kütüphanesi
5. Kastamonu İl Halk Kütüphanesi
6. Ankara İl Halk Kütüphanesi 2 nüsha
7. Çorum İl Halk Kütüphanesi 3 nüsha
9. Manisa İli Genel Kitaplığı
10. Beyazıt Devlet Kütüphanesi
11. Süleymaniye Kütüphanesi 9 nüsha
12. Nuruosmaniye Kütüphanesi
13. Köprülü Kütüphanesi
14. Maraş İl Halk Kütüphanesi
15. MÜ İlâhiyat Fakültesi Kütüphanesi
16. Ezher Kütüphanesinde

Bu nüshalardan Kayseri'de Raşit Efendi Eski Eserler Kütüphanesi'nde bulunan 492 numaralı nüshanın 2010 yılında Hüseyin Doğru tarafından yüksek lisans tezi olarak, Kahirede'ki Ezher Kütüphanesi'ndeki nüsha da Kahire'de 2016 yılında Said Fûde tarafından tahkiki yapılmıştır.

¹² Hüseyin Doğru, *Kazâbâdî'nin Hâşiyetü'l-usûl ve ğâşiyetü'l-fusûl ale'l-mukaddemâti'l-erba'a Adlı Eserinin Tahkik Ve Tahlili* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2010, s. 31-33.

3.2. Eserin Tanıtımı ve Önemi

Kazâbâdî'nin bu eseri önemini Haşiyesi olduğu eserden almaktadır. Hanefî usul eserleri içerisinde Sadrüşşerîa'nın *et-Tavzîh* adlı eserinin özel bir yeri vardır. Bu eser hem yazıldığı dönem de hem de sonraki dönemlerde büyük ilgiye mazhar olmuş, hakkında pek çok şerh ve haşiyeye yazılmış¹³ ve Osmanlı medreselerinde okutulan temel eserler arasında yer almıştır.¹⁴

Sadrüşşerîa bu eseriyle Hanefî fıkıh usulü tarihinde müteahhirîn devrini başlatan sima olarak değerlendirilmiştir.¹⁵ Sadrüşşerîa mantık, kelâm ve belâgat ilimlerinin terminolojisini öne çıkarmış ve mantığı usulün mukaddimesi olarak gören anlayışa uygun biçimde mantık dilini eserine aktarmıştır.¹⁶ Kazâbâdî de aynı çizgide eserin haşiyesini kaleme almış ve mantık diliyle açıklamalarını yapmıştır.

Sadrüşşerîa'nın metni üzerine yazılan hâşiyelerin en önemlisi ve en çok tartışmalara sebep olan Eş'arî anlayışına yakın duran Teftâzânî'nin *et-Telvîh* adlı eseridir. Teftâzânî bu eserinde ve özellikle de Mukaddimat bölümünde, Sadrüşşerîa'nın görüşlerini hem açıklamış, hem de tenkit etmiştir. Kazâbâdî'nin Haşiyesi'nin de içinde olduğu daha sonra yazılan pek çok hâşiyede ise farklı görüşte olan Sadrüşşerîa ile Teftâzânî'nin yazdıkları değerlendirilmiş ve konuya yeni katkılarda bulunulmuştur. Hatta bu orijinal bölüm üzerine zamanla müstakil bir literatür oluşmuş ve sonraki âlimler bu iki âlimin görüşleri çerçevesinde iki gruba ayrılmıştır.¹⁷

“Mukaddimât-ı Erbaa” literatürü, Teftâzânî'nin vefatından yaklaşık bir asır sonra Fâtih Sultan Mehmed'in, devrin seçkin bazı âlimlerinin konuyu tartışarak birer risâle yazmalarını emretmesi üzerine ortaya çıkmaya başlamıştır. Konunun Sadrüşşerîa ile Teftâzânî'nin yazdıklarından hareketle tartışılması için Padişah saraya dönemin önde gelen âlimlerinden; Alâeddin Arabî (ö. 901/1496), Molla Hatibzâde Muhyiddin Mehmed Efendi (ö. 903/1498), Hacı Hasanzâde Mehmed b. Hasan (ö. 911/1505), Molla Lutfî (ö. 900/1495), Molla Abdülkerim (ö. 900/1495), Molla Hasan b. Abdüssamed es-Samsûnî (ö. 891/1486), Molla Muslihuddin Mustafa Kestelî (ö. 901/1496)'yi davet etmiştir.¹⁸

el-Mukaddimâtü'l-erbaa üzerine hâşiyeye yazma işi daha sonraki dönemlerde de âdeta bir gelenek halini almış, Kazâbâdî'nin yazdığı gibi Abdülhakîm es-Siyâlkûtî,¹⁹ İbrâhim el-Kûrânî,²⁰ Kavukcîzâde Seyyid Mustafa Efendi,²¹ Hâfız Mehmed b. Hasan,²² Dâvûd-i Karsî,²³

¹³ Asım Cüneyd Köksal, “İslâm Hukuk Felsefesinde Fiillerin Ahlâkîliği Meselesi -Mukaddimât-ı Erbaa'ya Giriş”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, 2012, sy. 28, s. 6.

¹⁴ Recep Cici, *Osmanlı Dönemi İslam Hukuku Çalışmaları: Kuruluştan Fatih Devrinin Sonuna Kadar*, Arasta Yayınları, Bursa, 2001, s. 42.

¹⁵ Asım Cüneyd Köksal, “İslâm Hukuk Felsefesinde Fiillerin Ahlâkîliği Meselesi -Mukaddimât-ı Erbaa'ya Giriş”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, 2012, sy. 28, s. 4.

¹⁶ Şükrü Özen, “Tenkîhu'l-Usûl” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara, 2011, c. 40, s. 455.

¹⁷ Şükrü Özen, “Tenkîhu'l-Usûl” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 40, s. 456.

¹⁸ Şükrü Özen, “Tenkîhu'l-Usûl” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 40, s. 456.

¹⁹ Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 2027; Râgıb Paşa Ktp., nr.1459; Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 1005.

²⁰ Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Ktp., nr.62, vr. 21a-30b.

²¹ Murad Molla Ktp., nr. 649; Burdur İl Halk Ktp., nr. 1075

Halîl b. Mehmed el-Konevî el-Akvîrânî,²⁴ Hafîd en-Nisârî Mehmed b. Abdullah el-Kayserî,²⁵ Konevî İsmâîl Efendi,²⁶ ve Şeyhülislâm Mekkî Mehmed Efendi,²⁷ gibi pek çok âlim de bu esere hâşîye yazmıştır. Ayrıca Akkirmânî Mehmed b. Hacı Hamîd (Mustafa) el-Kefevî, Kazâbâdî'nin hâşîyesi üzerine bir ta'lika²⁸ da yazmıştır.²⁹

Üzerine bu kadar çok çalışma yapılması, alana yeni kavramlar katması ve medreselerde okutulması bu eserin İslâm ilimler tarihinde ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

3.3. Eserde Bahsi Geçen Konular

Hali hazırda yazma olarak kütüphanelerde bulunan 'Hâşîyetü'l-usûl ve ğâşîyetü'l-fusûl ale'l-mukaddemâti'l-erba'a adlı eserde metin ve şerhiyle birlikte önce giriş mahiyetinde husun ve kubuh kelimelerinin anlamları, İmam Eşari'nin husun kubuh konusundaki delilleri, Mu'tezile'ye göre husun ve kubuhun anlamları verilip Eşari'nin delillerinin münakaşası yapılmıştır. Daha sonra dört mukaddimede konu hakkında derinlemesine tahlil, tenkit, mukayese, muhakeme, itiraz ve karşı itirazlar yer almıştır.

Eser, hakikatin,³⁰ cebr ile kader arasında olup Allah'ın yaratması ve kulun işleminin beraberliğinde tezahür edeceği, insana ait her fiilin halk ve kesbin beraberliği ile meydana geldiği, yaratmada Hâlık'ın tek başıncılığı câiz iken kesbde kâsibin tek başıncılığının câiz olmadığı, hüsn ve kubhun halkta değil, kesbde söz konusu olduğu, kulda îcâd ve tekvîn kudretinin bulunmadığı, Allah'tan başka hâlık ve mükevvin olmadığı, fakat kulun bir nevi kudretinin olduğu, bu kudret sayesinde daha önce mevcûd olmayan gerçek bir varlık meydana gelemezse de, iki eşit durumdan birini belirlemek ve tercih etmek gibi nispet ve izafetlerde farklılıklar meydana gelebildiği görüşleriyle sona ermiştir.

3.4. Eserin Kaynakları

Eserde metin, şerh ve hâşîye olarak üç eser türü geçmektedir. Metin: Tenkîhu'l-usûl, şerh: et-Tavzîh fî halli gavâmizi't-Tenkîh, hâşîye ise: et-Telvîh ilâ keşfi haķâ'iki't-Tenkîhtir.

²² Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Ktp., Yazmalar, nr. 62, vr. 33b-54a; Câmîatü'l-Melik Suûd Ktp., nr. 2191/1.

²³ Tire Necip Paşa Ktp., Diğer Vakıflar, nr. 1286.

²⁴ İstanbul Üniversitesi Ktp., AY, nr. 1365; Süleymaniye Ktp., Çelebi Abdullah Efendi, nr. 392.

²⁵ Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 715, Fâtih, nr. 5395; Râgıb Paşa Ktp., nr. 391; Câmîatü'l-Melik Suûd Ktp., nr. 2191/2.

²⁶ Süleymaniye Ktp., Kasıdecizâde Süleyman Sırrı, nr. 183, Nâfiz Paşa, nr. 232; İÜ Ktp., AY, nr. 2351.

²⁷ Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2983/3.

²⁸ Süleymaniye Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3584, vr. 49b-78b.

²⁹ Şükrü Özen, "Tenkîhu'l-Usûl", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 40, s. 456; Asım Cüneyd Köksal, "İslâm Hukuk Felsefesinde Fiillerin Ahlâkîliği Meselesi -Mukaddimât-ı Erba'ya Giriş", *İslam Araştırmaları Dergisi*, 2012, sy. 28, s. 7.

³⁰ Kazâbâdî, *Hâşîye*, v. 14a.

3.5. Eserin Yazılış Sebebi

Kazâbâdî, Sadrüşşerîa'nın eseri hakkında kullandığı “değerli ve eşsiz kelimeleri, kibar ve güzel nükteleri, hoş ve kaliteli çıkarımları, sağlam ve delilli açıklamaları olan” şeklinde ifadelerle beğendiğini, takdir ettiğini söyledikten sonra zamanın değişmesi, yönelimlerin tersine dönmesi, himmet ve arzuların azalması, pişmanlık ve düşkünlüklerin artması, fazilet ve kemalât nurunun sönmesi, rezillik ve cehalet ateşinin tutuşması, tenkit ve ayıplamaların ortaya çıkması, musibet ve belaların türemesi üzerine bu eseri yazdığını belirtmiştir.³¹

3.6. Eserin Metodu

Sadrüşşerîa, geleneksel anlatım yerine mantık, felsefe ve kelâm ilimlerinin dilini öne çıkaran Fahreddin er-Râzî ekolünün yöntemini kullanmıştır. Kelâm tartışmalarında eleştirilerini özellikle felâsife ile Mu'tezilî ve Eş'arî düşünceye yöneltir; bu ekollerin isimlerini açıkça kullanırken kendi ekolünün önderlerini “meşâyihunâ, ulemâunâ, ashâbünâ” gibi ifadelerle anmıştır. Kazâbâdî de aynı şekilde ve aynı ifadelerle haşiyesini yazmıştır.

Kazâbâdî, söze “kavluhu” diye başlayarak eser boyunca pek çok meseledeki itirazlarını ve tahlillerini dile getirmiştir. Metni daha anlaşılır kılmak için kapalı ifadeleri “yani, kasdetmektedir, maksat, murat, onun sözü şunun delili, şuna delil olamaz, şuna cevap, şuna işaretir, şunu beyan içindir, şunu ispat için kâfidir” diyerek açmıştır. Arada söylemesi muhtemel itirazlar için “fe in kîle” ifadesini kullanmış, “ecibu” diyerek itirazlara cevap vermiştir. Tahlil ve değerlendirmenin yanı sıra görüşler arasında ihtilafli konulara girerek mukayese yapmış ve tercihte bulunmuş, mensup olduğu mezhebi (Maturidi) savunmuştur. Görüşlerden kabul etmediğini göstermek için “lâ nusellim” ifadesine de yer vermiştir. Mezhebinin genel prensiplerine uymayan görüşlerde tenkit ve itirazlarını dile getirmiş, yaptığı değerlendirmelerle onları çürütmeye çalışmıştır. Genelde Eş'ari mezhebi görüşlerini eleştirmiş ve bu mezhebin Maturidi mezhebine yönelik tenkitlerine, özellikle de Teftâzânî'nin Sadrüşşerîa'ya itirazlarına cevap vermiştir.

SONUÇ

Sadrüşşerîa'nın et-Tenkîh ile buna yaptığı şerh olan et-Tavzih, yine Teftâzânî'nin yaptığı şerh et-Telvih ve bu tebliğe konu olan Kazâbâdî'nin Haşiye'si metin, şerh ve haşiye geleneğinin mutlak bir tekrardan ibaret olmadığının somut ve güzel bir örneğidir. Kazâbâdî sadece metni tekrar etmemiş kendi tenkit, tahlil ve tercihlerini de yeri geldikçe ortaya koyarak değerli bir eser kaleme almıştır.

Sadrüşşerîa *et-Tavzih* adlı eserinde, Debûsî-Serahsî-Pezdevî çizgisinde gelişip olgunlaşmış olan mütekaddimîn Hanefî usulünü müteahhirîn dönemi ilim anlayışına uygun olarak aklî ve felsefî ilkelere dayalı şekilde, felsefe-mantık diliyle yeniden ifade etmiş, usul ilmi açısından birçok yeni ve orijinal düşünce ortaya koymuştur.³² Kazâbâdî de bu geleneği devam ettirmiş, kendi dönemine, bilgi, birikim ve yeteneğine göre metni yorumlamıştır.

³¹ Kazâbâdî, *Haşiye*, v. 2a.

³² Asım Köksal Cüneyt, “İslâm Hukuk Felsefesinde Fiillerin Ahlakiliği Meselesi”, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, sy. 28, s. 4.

Sadrüşşerîa eserinde Şafîî ve Eş'arî mezhebi görüşlerini ele alıp eleştirmiş, Teftâzânî bu esere yaptığı şerhte eleştirilere cevap verip Sadruşşeria'yı tenkit etmiştir. Kazâbâdî ise Haşiye'sinde Teftâzânî'nin Sadruşşeria'ya dolayısıyla Hanefî mezhebine olan tenkitlerinin bir kısmına cevap vermiştir. Eleştiriler daha çok deliller üzerinde olmuştur.

Bu çalışmayla pek çok alanı ilgilendiren bir meselenin nasıl ele alındığını, bu meselenin hangi delillerle ve yöntemlerle tartışıldığı ve bu tartışmaların fıkıh usulü açısından ne anlama geldiği görülmüş oldu.

KAYNAKÇA

Babanzâde İsmail Paşa el-Bağdâdî (1339), *Hediyetü'l-ârifîn esmâü'l-müellifîn ve âsâru'l-musannifîn*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1951.

Babanzâde, İsmail Paşa el-Bağdâdî (1339), *İzâhu'l-meknün fi'z-zeyli ala Keşfi'z-zünun an esami'l-kütüb ve'l-fünun*, Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, Beyrut 1413/1992.

Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Haz. M.A. Yekta Saraç, Ankara 2016.

Cici, Recep, *Osmanlı Dönemi İslam Hukuku Çalışmaları: Kuruluştan Fatih Devrinin Sonuna Kadar*, Arasta Yayınları, Bursa 2001.

Doğru, Hüseyin, *Kazâbâdî'nin Hâşiyetü'l-usûl ve ğâşiyetü'l-fusûl ale'l-mukaddemâti'l-erba'a Adlı Eserinin Tahkîk Ve Tahlîli* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2010.

İzzî, Süleyman Efendi (1169/755), *Tarih-i İzzî*, Râşit ve Vâsif Efendiler Matbaası, İstanbul 1199/1784.

Kazâbâdî, Ahmed b. Muhammed b. İshak, Ebü'n-Nafi, *Haşiyetü'l-usul ale'l-mukaddimâti'l-erba'*, b.y.: Yazma (Süleymaniye Kütüphanesi, İstanbul, Çelebi Abdullah Bölümü 396 numaralı nüsha), t.s., 1-18 vr.

Kehhale, Ömer Rıza, *Mu'cemü'l-müellifîn*, Dâru ihyai't-turasi'l-Arabî, Beyrut 1346/1957.

Köksal, Asım Cüneyd, "İslâm Hukuk Felsefesinde Fiillerin Ahlâkîliği Meselesi-Mukaddimât-ı Erbaa'ya Giriş", *İslam Araştırmaları Dergisi*, 2012, sy. 28, s. 1-44.

Öz, Mustafa; 'Kazâbâdî', *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara 2002, c. 25, s. 120-121.

Özen, Şükrü, "Tenkîhu'l-Usûl", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara 2011, c. 40, s. 454-458.

Serin, Rahmi, *Türk tarihinde ve Türk Kültüründe Tokat Sempozyumu*, Haz. S. Hayri Bolay vdğr., Tokat Valiliği, Ankara 1987.

Zirikli, Hayreddin, *el-A'lâm: Kamusu teracim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisa-i mine'l-Arabi ve'l müstağribin ve'l-müsteşirikin*, Daru'l-ilmü'l-melayîn, Beyrut 1998.

<http://www.eskieserler.com/Eski/Eserler/Yazar/4736/Kazabadi-Ahmed-b.-Mehmed-Efendi.asp?LID=TR&ID=4736> (20/07/2018)